

RASPRAVA O BITIMA HERMANA DALMATINA U NOVOOTKRIVENIMA COLKEROVIM ARCIMA

ANTUN SLAVKO KALENIĆ

(Filozofski fakultet,
Zadar)

UDK 101 (457.13)
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 11. II. 1994.

Rasprava o bitima Hermana Dalmatina. Herman Dalmatin je *Raspravu o bitima* – izvorni je latinski naslov *De essentiis* – završio 1143. godine u Béziersu u južnoj Francuskoj. Od svih pak njegovih sačuvanih spisa jedino ova rasprava izlaže njegove vlastite filozofske i znanstvene poglede. Rasprava je napisana u obliku razgovora između pisca i Roberta iz Kettona koji je tada bio izabran za nadđakona stolne crkve u španjolskoj Pamploni. Tu se raspravlja o prirodi svemira i tumači ga se tako da se polazi od pet trajnih biti – uzroka, gibanja, mjesta, vremena i vlastitosti, latinski: *causa, motus, locus, tempus* i *habitudo*. Riječ *vlastitost* za Hermanovu latinsku *habitudo* uzeo sam ovdje od Franje Zenka jer mi se danas čini da više odgovara smislu Hermanove izvorne latinske riječi nego riječ *odnošaj* koju sam rabio u svom prijevodu toga Hermanova djela.¹ Dodajem još da tu riječ Charles Burnett u svome prijevodu uopće ne prevodi, nego uvijek ostavlja samo njen latinski oblik,² a da Marvin L. Colker rabi za nju englesku riječ *condition*,³ dakle: *stanje* (?), ili možda: *položaj* (?).

Što se tiče filozofskih dometa ove Hermanove rasprave, upućujem čitatelja na raspravu Franje Zenka pod naslovom »Herman Dalmatin: putokaz u tamno porijeklo europske znanosti«,⁴ što se tiče prirodnoznanstvenih, na raspravu Žarka Dadića pod naslovom »Herman Dalmatin kao znanstvenik«,⁵ a što se tiče

¹ Usp. *Herman Dalmatin: Rasprava o bitima*, Pula, 1990, knj. 2, str. 63–165.

² Usp. *Hermann of Carinthia: De essentiis*, Leiden – Köln, 1982.

³ *A newly discovered manuscript of Hermann of Carinthia's De essentiis*, *Revue d'histoire des textes*, tome XVI/1986, str. 213–225.

⁴ Usp. gore bilj. 1, knj. 2, str. 43–61.

⁵ Usp. gore bilj. 1, knj. 2, str. 7–41.

najopćenitijih, na raspravu Franje Šanjeka pod naslovom »Herman Dalmatin (oko 1110 – posl. 26. II. 1154). Bio-bibliografski prilozi«⁶.

Pišući svoju *Raspravu o bitima* Herman je isprva imao u planu djelo koje je trebalo da obuhvati više knjigâ. Ali ipak, kada se čitava ova njegova rasprava u sebi završila i prispjela do svog svršetka, pisac više nije želio takvo nutarnje jedinstvo građe i teksta remetiti izvanjskom razdiobom i zato na koncu rasprave ne spominje *knjige*, nego *knjigu*.

Rukopisi. Novootkriveni Colkerovi arci⁷ obuhvaćaju otprilike petinu teksta Hermanove *Rasprave o bitima*, to jest: od c. 17,1 *Nec, quae dicta* do c. 25,6 *omnis rei notio* i od c. 63,2 (*compen*) *santes ignem sibi* do c. 72,3 *eam proprie speciem*. Budući da je još uvijek sporno je li Colkerov pronalazak naprosto sažetak Hermanove rasprave ili su posrijedi dva odlomka prvotno cjelovitog prijepisa, o tima ćemo arcima opširnije govoriti kasnije. Sada ćemo govoriti samo o onima trima otprije poznatim rukopisima koji su poslužili kao temelj za sve dosadašnje tiskane tekstove.

Ako dakle ne uzimamo u obzir Colkerove arke, možemo reći da je najstariji i najugledniji rukopis Hermanove *Rasprave o bitima* napuljski⁸. Napisan je u 12. stoljeću, na pergameni, u formatu 230×140 mm. Colker misli da se radi o sredini dvanaestog stoljeća, Burnett se o tome ne izjašnjava, meni se čini da je posrijedi sâm konac dvanaestog stoljeća. Rukopis je napisan u Francuskoj. Stranice 1r–56v obuhvaćaju prijevod Hermana Dalmatina Abu Mašarova uvoda u astronomiju, list 57 je ostavljen neispisan, stranice 58r–80r obuhvaćaju Hermanovu raspravu *De essentiis*, a stranice 80r–83v izlaganje Rudolfa iz Brugesa o konstrukciji astrolaba. Rasprava *De essentiis* započinje: »Athlantidum his diebus...« (c. 1,1), a na koncu rasprave piše ovako: »DE ESSENTIIS liber HERMANNI Secundi explicit ANNO domini Millesimo Centesimo quadragesimo tertio Biternis PERFECTUS« (c. 101,7). Na gornjem rubu stranice 58r rukopisom dvanaestoga ili samog početka trinaestog stoljeća napisano je ovako: »proemium In libro essentiarum hermanni philosophi«. Zatim je u istome retku dopisano kasnijim rukopisom, s kraja srednjega vijeka: »ad rodobertum socium suum«. Na stranicama 66r, 67v, 68v i 78r nalaze se također nacrtani geometrijski crteži na koje nas upućuje tekst i koji ilustriraju samo izlaganje.

Sljedeći je rukopis londonski⁹. Općenito se drži da pripada četrnaestom stoljeću. Colker međutim drži da rukopis pripada trećoj četvrtini trinaestog stoljeća. Dodajem da se meni činilo, dok sam radio na njemu, da je morao biti

⁶ Usp. gore bilj. 1, knj. 1, str. 7–100.

⁷ Usp. gore bilj. 3.

⁸ *Biblioteca Nazionale MS. VIII. C. 50.*

⁹ *British Museum, Cotton MS. Titus D. IV.*

napisan prije početka četrnaestog stoljeća jer se u njemu nalaze i stanoviti načini pisanja koji su u četrnaestom stoljeću već bili napušteni. Ali to je teško dokazati zato što uvijek možemo pretpostaviti izrazitu prepisivačevu konzervativnost. Dosta. Taj je rukopis također ispisan na pergameni, formata *in octavo*, a među različito datiranim rukopisima nalazi se na stranicama 75r–138v tekst Hermanove rasprave *De essentiis*. Započinje ovako: »fiat ordinata paratio...« (c. 16,3), a završava: »duo spatia reliqua« (c. 95,16). U tome dakle rukopisu nedostaje tekst početka rasprave (c. 1,1–16,3 *thematicis*) i tekst svršetka (c. 95,16 *duos* do 101,7). Na gornjem rubu stranice 75r i na njezinoj desnoj margini novijim je rukopisom napisano: »Anonymi tractatus in quo agitur de naturae principiis, de n... obsequentis sive causae secundariae officio, de potestate lationu...lestium in inferiora tam in politicis quam diluviis, comb...nibus et de Inferno, anima, generibus spirituum aliisque id g...opus inscriptum ... ROBERTO, et in...tur plato, Aristoteles, ...MEGISTUS, ALB...SAR, MARTIA...BOETIUS, que... vocat familia... et de opinionib...ologorum non... tantum, fit me...«. Isto je tako drugim novijim rukopisom na istoj margini napisano ovo: »Auctor videtur esse Athelardus«. Vidimo da pisac prve bilješke ne zna ni kako glasi naslov ove rasprave ni tko je njezin pisac, a da pisac druge bilješke pretpostavlja da je raspravu sastavio Adelard iz Batha. Na stranicama 98r, 101v i 104r nalaze se crteži koji odgovaraju onima koji se u napuljskom rukopisu nalaze na stranicama 66r, 67v i 68v. Nema četvrtoga onog crteža što ga napuljski rukopis posvjedočuje na stranici 78r jer se tekst malo ranije prekida.

Treći je rukopis oksfordski¹⁰, a napisan je 1423. godine. Napisan je na papiru, a formata je 400×280 mm. Sadrži pak neke prijepise filozofskih rasprava – Aristipove prijevode Platonovih *Fedona* i *Menona*, prijevod Vilima iz Moerbekea rasprave o sudbini Aleksandra Afrodizijskoga i Kalcidijev prijevod Platonova *Timeja*, popraćen također komentarom u obliku razgovora. Rasprava Hermana Dalmatina *De essentiis* obuhvaća stranice 91r–115v. Počinje: »Athlanti-dum hiis diebus...« (c. 1,1), a na kraju piše ovako: »De essentiis hermanni secundi liber explicit Anno domini Millesimo Centesimo quadragesimo tercio Byterri perfectus« (c. 101,7). Na gornjim rubovima stranicâ svakoga pojedinog *recto* lista napisano je istim rukopisom: »de essentiis«. Na stranicama pak 100v, 101r, 102r i 113r ostavljeni su prazni prostori za ucrtavanje geometrijskih crteža, ali samih crteža nema.

Premda treba priznati da se od spomenuta tri rukopisa napuljski najmanje udaljio od izvornika, ipak ima valjanih razloga da se zaključi kako taj rukopis nije neposredno prepisan s tog izvornika, nego da se između njega i piščeva izvornog rukopisa nalazio bar još jedan prijepis koji se poslije izgubio. Jer

¹⁰ *Corpus Christi College MS. 243.*

napuljski se rukopis gotovo šest stotina puta udaljio od Hermanova teksta. Tih dakle često vrlo velikih i među sobom uopće vrlo različitih pogrešaka ima prevelik broj a da bi se njihova količina i svojstvo mogli pripisivati samo jednom prepisivaču. Druga je karakteristika napuljskog rukopisa da ima velik broj praznina u tekstu od kojih čak dvadeset i četiri obuhvaćaju po dvije ili više riječi. Budući da je tomu tako, možemo sa sigurnošću tvrditi da se između napuljskog rukopisa i Hermanova izvornika nalazio kao posrednik izgubljeni prijepis. Taj sam pak prijepis nazvao *nepotpunim prijepisom*. Ali ako se pažljivije razgledaju odnosi između napuljskoga, londonskoga i oksfordskog rukopisa, kako u pogledu praznina u tekstu – napominjem da londonski rukopis ima sedam praznina u tekstu koje obuhvaćaju dvije ili više riječi, a oksfordski petnaest – tako i s obzirom na uzajamnost njihovih pisanja, po zajedništvu je griješenja kao i po zajednici potvrđivanja jednih određenih dijelova teksta, a ispuštanju drugih, vrlo lako uočiti da su londonski i oksfordski rukopisi potekli od zajedničkog roditelja koji se posve jasno razlikovao od izgubljenoga *nepotpunog prijepisa* od kojega smo rekli da se rodio napuljski rukopis. A taj sam izgubljeni rukopis – za koji se može utvrditi da je imao najmanje četiri praznine u tekstu koje obuhvaćaju dvije ili više riječi – nazvao *potpunijim prijepisom*.

Rodoslovno razvojno stablo rukopisa Hermanove *Rasprave o bitima* – bez Colkerovih araka – izgleda ovako: od Hermanova je izvornika potekao, s jedne strane, *nepotpuni prijepis*, roditelj napuljskog rukopisa, s druge strane *potpuniji prijepis*, roditelj londonskog rukopisa po jednoj razvojnoj crti i oksfordskoga po drugoj.

Tiskani tekstovi. Budući da dosadašnji tiskani tekstovi nisu mogli uzimati u obzir novootkrivene Colkerove arke pa da ćemo i njih prema tim arcima morati iznova procjenjivati, ukratko ću ovdje izložiti što je dosada tiskano od Hermanove *Rasprave o bitima*. Posluživši se trima gore spomenutim rukopisima Charles Homer Haskins dao je u Cambridgeu 1924. godine otisnuti otprilike osminu teksta Hermanove rasprave¹¹. Ekscerptima je rasprave dodao na dnu stranicâ kritički komentar. Što se tiče komentatorskih posredovanja, Haskinsu se mora odati priznanje da se sâm u tekst vrlo rijetko upletao.

Cjelovitu je pak raspravu *De essentiis* prvi objavio Manuel Alonso 1946. godine¹². U izradi ovoga kritičkog izdanja on je postupao tako da je oksfordski rukopis, koji mu je jedini bio na raspolaganju, ispravljao i dopunjavao na temelju Haskinsovih bilježaka, ondje gdje su mu one mogle poslužiti. Na taj je način Alonso imao samo djelomičnu informaciju o napuljskome i londonskom rukopisu. Za napuljski je dapače rukopis mislio da se u međuvremenu izgubio.

¹¹ Usp. *Studies in the history of mediaeval science*, Harvard University Press, str. 43–66. Ekscerpti sadrže c. 1,1–8,9. 11,1–18,7. 49,1–4. 66,1–3. 92,1–94,4. 96,14–97,1. 101,3–7.

¹² Usp. *Hermann de Carintia: De essentiis*, Universitas Pontificia Comillas, 1946.

Cjelovitiji je posao na kritici teksta obavio Charles Burnett u lajdensko-kelnskom izdanju iz godine 1982.¹³ Budući da su mu u pripremanju tog izdanja bila na raspolaganju i sva tri tada poznata rukopisa i Haskinsovi ekscerpti i Alonsovo santandersko izdanje, Burnett je bio u prilici da daje daleko potpuniji tekst od Alonsova. To je i učinio. Njegovu se međutim kritičkom radu mora prigovoriti više toga, no ja ću ovdje spomenuti samo dvoje: u Hermanov se tekst mijesao više nego što to dolikuje ozbiljnomu kritičkom komentatoru i, drugo, kritika teksta mu je nepotpuna zato što, s jedne strane, svoje zahvate u tekst uopće i ne pokušava obrazložiti i što u najvećem broju slučajeva prešućuje rješenja i sugestije svojih prethodnika.

Posljednje je kritičko izdanje moje iz godine 1990¹⁴. U njemu sam uzeo u obzir i sva tri tada poznata rukopisa i Haskinsove ekscerpte i Alonsovo santandersko izdanje i Burnettovo lajdensko-kelnsko. Uzeo sam osim toga u obzir i pismene i usmene primjedbe drugih učenjaka i na temelju svega toga izradio potpun kritički komentar Hermanove *Rasprave o bitima*. I kad je to izdanje već bilo u tisku, Žarko Dadić me obavijestio o novootkrivenima Colkerovim arcima. No bilo je za to izdanje prekasno: tehnički razlozi tiskaru nisu dopuštali odgađanje. Ovim ću pak člankom pokušati to nadoknaditi.

Colkerovi novootkriveni arci. Colker je u privatnoj zbirci rukopisa E. M. Dringa, tada direktora londonske knjižarske tvrtke *Bernard Quaritch Ltd.*, otkrio također četvrti, do tada nepoznat rukopis Hermanove *Rasprave o bitima*, i o tome izvijestio u članku pod naslovom *A newly discovered manuscript of Hermann of Carinthia's De essentiis*¹⁵. Posrijedi su dva arka za koje smo već rekli da obuhvaćaju otprilike petinu te Hermanove rasprave. Rukopis je formata 265×182 mm, a prema obliku rukopisa može se zaključiti da je pisan u Francuskoj i da je stariji od napuljskoga, točnije: da pripada samoj polovici dvanaestog stoljeća. To se osobito može vidjeti po repatom slovu *e* koje se u kasnijoj standardnoj gotičkoj praksi prestalo rabiti i kojega u napuljskom rukopisu, napisanom također u južnoj Francuskoj, više nema. Ali da je taj rukopis doista stariji od napuljskoga, za to ću u kasnijem izlaganju iznijeti i jedan drugi, isto tako važan dokaz.

Slaganja Colkerovih araka s ostalima trima rukopisima. Ovdje ću najprije nabrojati mjesta na kojima se Colkerovi arci slažu s pojedinima od ostala tri rukopisa protiv druga dva i reći kada potvrđuju ispravna ili skoro ispravna pisanja, a kada pogrešna.

¹³ Usp. gore bilj. 2.

¹⁴ Usp. gore bilj. 1.

¹⁵ Usp. gore bilj. 3.

Colkerovi se arci s oksfordskim rukopisom protiv druga dva slažu samo na tri mjesta, i to na dva mjesta u ispravnima ili skoro ispravnim pisanjima, a na jednome u neispravnome. U c. 68,3 potvrđuju ispravno pisanje *quem* nasuprot napuljskomu *qui* i londonskomu *que*, a u c. 25,3 ispravno pisanje *cognitionem* nasuprot londonskomu *cognitione* i Burnettovu čitanju napuljskoga – na to ćemo se čitanje vratiti kasnije – *cognitionem* potvrđuju skoro ispravnim *cum nationem*. Tu se doduše radi o gruboj greški, ali je sačuvano ispravno *-nat-* nasuprot neispravnomu *-nit-*. Nasuprot tomu potvrđuju neispravno pisanje *quidem* nasuprot napuljskomu i londonskomu *siquidem* u c. 22,11.

S londonskim se rukopisom protiv druga dva Colkerovi arci slažu na četiri mjesta, i to na tri mjesta u ispravnima, a na jednome u neispravnome. U c. 17, 3 potvrđuju ispravno pisanje *ne moreris* nasuprot napuljskomu *ne moveris* i oksfordskomu *ne moreris etc.*, u c. 24,6 *continens contento* nasuprot napuljskomu *continens con* i oksfordskomu *continens continens contento* i u c. 64,1 *propositi* koje u drugima dvama rukopisima nedostaje. Nasuprot tomu zajedno s njime potvrđuju neispravno pisanje *terna* nasuprot *tertia* drugih dvaju.

No s napuljskim se rukopisom Colkerovi arci protiv druga dva slažu čak na dvanaest mjestâ, i to na jedanaest mjestâ u ispravnima ili skoro ispravnim pisanjima, a samo na jednom mjestu u neispravnome. U c. 17,1 potvrđuju pisanje *ordine* nasuprot *ordinatione* drugih dvaju, u c. 17,2 *quod a vera* nasuprot londonskomu *qui a nostra* (što Colker zajedno sa svima mojim prethodnicima, ili točnije: Haskinsom i Burnettom, jer je Alonso čitanje primio iz druge ruke, to jest: od Haskinsa, čita pogrešno *qui antea*) i oksfordskomu *quidem a vera*, isto ondje *nullum esse locum sapientiae* (napuljski: *nullum locum sapientiae esse*) nasuprot opkoračenju *locum sapientiae nullum esse* drugih dvaju, u c. 24,4 *uno satisfaciamus* nasuprot oksfordskomu *uno quidem satisfaciamus* i londonskomu *uno faciamus*, u c. 24,6 *causam effectu* nasuprot londonskomu *faciens effectu* i oksfordskomu *faciens effectum* (Colker ovdje zajedno s Burnettom čita pogrešno *effectu*) u c. 24,20 *Nam si quis* nasuprot londonskomu *Si quis domum* (Colker ovdje zajedno s Burnettom čita pogrešno – *demum*) i oksfordskomu *Si quis demum*, u c. 25,3 *propositis* nasuprot londonskomu *prepositis* i oksfordskomu *postpositis*, u c. 63,13 *messehellam* nasuprot londonskomu *messelhillim* i oksfordskomu *messehallam*, u c. 64,2 *praepositis* nasuprot *propositis* drugih dvaju, u c. 69,7 *et* nasuprot *ac* drugih dvaju i u c. 70,1 *data neiringet* nasuprot londonskomu *data metinget* i oksfordskoj praznini u tekstu iza *data* označenoj praznim prostorom za otprilike desetak slova. Nasuprot tomu zajedno s njime potvrđuju neispravno pisanje u c. 68,1 *planum* nasuprot *plane* drugih dvaju.

Vidimo dakle da se Colkerovi arci slažu s pojedinima od ostalih rukopisa protiv druga dva na devetnaest mjestâ i da pri tome samo na tri mjesta podupiru izrazito neispravno pisanje, a da se u ispravnim pisanjima kudikamo najviše

slazu s napuljskim rukopisom. Ona pak četiri ispravna pisanja – čitanje *cognitionem* napuljskog rukopisa u c. 25,3 još uvijek ostavljam po strani – u kojima i napuljski rukopis zakazuje upućuju nas na to da su Colkerovi arci bliži 1143. godini ne samo po načinu pisanja nego i po vjernosti izvorniku, i da nije isključeno da je u njima posrijedi dio prijepisa koji roditelju napuljskog rukopisa, *nepotpunom prijepisu*, dolazi u istom koljenu.

Colkerovi arci i Burnettovo i moje kritičko izdanje. Budući da je Burnettovo kritičko izdanje prethodilo mojemu, bio sam u prilici da ga kritiziram. O nedostacima njegove kritike ovoga Hermanova teksta pisao sam već prije¹⁶ i ovdje to neću ponavljati. Ali bilo mi je vrlo drago – kažem to bez ikakve zloradosti – kad sam vidio da ondje gdje se moja čitanja razlikuju od Burnettovih Colkerovi listići podupiru moja rješenja. Ovdje ću navesti nekoliko zanimljivih primjera.

Uc. 25,3 – na mjestu gdje napuljski i oksfordski rukopis bilježe *cognitionem*, a londonski *cognitione* – Burnett piše *cognitionem*, tvrdeći da to piše u napuljskom rukopisu. Colker je malo oprezniji, pa o pisanju napuljskog rukopisa izvješćuje ovako: *cognōē*. Treba međutim reći da se *cognōē* i ne može drugačije čitati nego samo kao – *cognitionem*. A razlika u značenju je velika: *cognatio* naime znači *srodstvo*, *cognitio* – *spoznaja*. I sada su došli Colkerovi arci da svojim pogrešnim pisanjem *cum nationem* potvrde ispravnost akuzativa u napuljskome i oksfordskom rukopisu nasuprot ablativu u londonskome i ispravnost srednjega *-a-* u svima trima rukopisima i ispravnost mogućeg čitanja *cognitionem* nasuprot Burnettovu *cognitionem*. Što se pak tiče ove greške Colkerovih araka, to jest: da umjesto *cognitionem* piše *cum nationem*, moram uputiti onog čitatelja koji to ne zna da su takve pogreške kod srednjovjekovnih prepisivača česte. Radi se zapravo o ovome: *o* se čita uvijek *cum*, ali se u složenici čita uvijek kao *com-*, *con-* ili *cog-*, već prema glasu koji za njim slijedi: *o pono* = *compono*, *o cedo* = *concedo*, *o nosco* = *cognosco*. Zato je razumljivo da će čitatelj *o nationem* pročitati *cum nationem*, a *o nationem* kao *cognitionem*. Posrijedi je dakle običan lapsus našeg prepisivača. I sada je, mislim, posve jasno zašto pisanje *cum nationem* podupire pisanje *cognitionem*.

Uc. 18,3 – na mjestu gdje napuljski i oksfordski kodeks ispravno bilježe *qui*, a londonski neispravno *quod* – Burnett piše *quid*, tvrdeći da to piše u napuljskome i londonskom rukopisu. I sada se javljaju Colkerovi arci koji svojim ispravnim pisanjem *qui* potvrđuju i rukopisno (napuljsko i oksfordsko) i moje pisanje. A razlika je velika: *qui* znači *kako*, a *quid* – *što*.

U istome poglavlju i u istome paragrafu – gdje sva tri rukopisa bilježe *esse quidquam mortale* – Burnett piše *esse nisi quicquam immortale*, bilježeći u svome

¹⁶ Usp. *Temeljni problemi uspostave teksta rasprave De essentiis Hermana Dalmatina*, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1986/1–2 (23–24), str. 31–64.

kritičkom komentaru *scr.*, što je kod njega skraćenica za *editor emends*. Otkad su se pojavili Colkerovi arci, još je manje jasno što je tu izdavač popravio, jer oni, kao i sva tri preostala rukopisa, kao i ja naposljetku, bilježe na tom mjestu *esse quidquam mortale*.

Ima dakako i manje bitnih razlika između Burnettovih rješenja i mojih. Navodim primjer: u c. 24,20 – na mjestu gdje napuljski rukopis bilježi *nam si quis*, londonski *si quis domum* (*demum* prema Burnettu i Colkeru), a oksfordski *si quis demum* – Burnett bira čitanje *si quis demum*. Colkerovi međutim arci svojim pisanjem *nam si quis* podupiru moje pisanje nasuprot Burnettovu.

Da li Colkerovi arci predstavljaju sažetak Hermanove rasprave ili su dio prvotno cjelovita prijepisa. Osim što se u Colkerovim arcima nalaze i čitanja kojih nema ni u jednome od tri ostala rukopisa – na primjer u c. 17,1 *hermanne* (napuljski i londonski *hercule*, oksfordski *hercle*), koje ovamo također dobro pristaje, ili u c. 17,2 *sumimus* (*sumis* ostali), koje ovamo također dobro pristaje ili u c. 19,6 *concedamus* (*intelligamus* ostali), koje ovamo također dobro pristaje – u njima se nalazi i velik broj prazninâ u tekstu.

U c. 17,2 im nedostaje *ne... visum est*.

u c. 18,23–19,4 za ono *praeclare... irresolubile* piše u njima samo ovo: *nam si composita haec rerum semina sunt et materia generaliter siquidem rerum omnium elementa existimantur multo potius illa quae simplicia et prima hiis ipsis naturalis compositionis causa sunt et origo*.

U c. 20,1–22,16 im nedostaje *his accedit... eiusdem*.

U c. 23,1 im nedostaje *nec enim... corporis*.

U c. 24,2 im nedostaje *quae duo... apsolvunt*.

U c. 26,4.5 im nedostaje *nec enim... notitiam*.

U c. 63,5 im nedostaje *et ipse... habitus est*.

U c. 63,6.7 im nedostaje *nam haec... gloriatur*.

U c. 65,4 im nedostaje *proprias... potentia*.

U c. 66,1–5 im nedostaje *recte... parata*.

U c. 68,2 im nedostaje *aut... potentia*.

U c. 68,5 im nedostaje *ipso... quiescente*.

U c. 69,8 im nedostaje *ut in his... essentialium*.

U c. 70,1–6 im nedostaje *Hermes... quidem spiritus*.

U c. 70,7–72,1 im nedostaje *nec aliter... igitur*.

U c. 72,1 im nedostaje *nec ut... afficiant*.

Unatoč golemu broju često vrlo obimnih praznina, čime Colkerovi arci daleko nadmašuju i izgubljeni *nepotpuni prijepis*, složio bih se s Colkerom u tome da njegov pronalazak nije tek sažetak Hermanove Rasprave o bitima, nego da je

dio jednoga prvotno cjelovita prijepisa. Zašto bi se – pitam se – pisac sažetka obraćao Hermanu kao što je tu učinio prepisivač u c. 17,1. Premda – ništa nije isključeno.

Zaključak. Poslije svega što sam izložio zaključujem: bez obzira na to što Colkerovi arci obuhvaćaju jedva petinu Hermanove *Rasprave o bitima* – a i u toj petini ima, kao što smo vidjeli, golem broj, često vrlo velikih, prazninâ – i što će kritika teksta i dalje morati biti upućena u prvome redu na ona tri već otprije poznata srednjovjekovna rukopisa, ipak ti arci u onim dijelovima teksta koji su sačuvani svojim ispravnim čitanjima tumaču pružaju vrlo vrijedne usluge. Njihov tekst pokazuje veliku srodnost s napuljskim rukopisom. Prema načinu pisanja može se zaključiti da rukopis pripada samoj sredini dvanaestog stoljeća i da je prema tomu stariji od dosada najstarijega poznatoga, to jest: napuljskoga. A činjenicu da je stariji od napuljskoga i bliži 1143. godini podupire njegova veća vjernost Hermanovu izvorniku. I naposljetku: slažem se s Colkerovim uvjerenjem da tekst ovih araka nije sažetak, nego dio prvotno cjelovita prijepisa Hermanove *Rasprave o bitima*.

RASPRAVA O BITIMA HERMANA DALMATINA U NOVOOTKRIVENIMA COLKEROVIM ARCIMA

Sažetak

Herman Dalmatin je *Raspravu o bitima* završio 1143. godine u Béziersu. Colkerovi novootkriveni arci obuhvaćaju otprilike petinu teksta te rasprave koja nam je, dok ti arci još nisu bili otkriveni, bila poznata samo iz triju srednjovjekovnih rukopisa, napuljskog iz 12. stoljeća, londonskog iz 14. stoljeća i oksfordskog iz 1423. godine. Tima su se trima rukopisima služili i dosadašnji izdavači. Posve je jasno da je otkrićem spomenutih araka kritika teksta Hermanove rasprave ponešto napredovala. Prema rukopisu araka može se zaključiti da rukopis pripada samoj polovici dvanaestog stoljeća i da je stariji i od napuljskog rukopisa. Osim toga, premda je tekst tog rukopisa najsrrodniji napuljskomu, valjanošću ga pisanja nadmašuje. Naposljetku: pisac se slaže s Colkerom da njegov pronalazak nije naprosto sažetak Hermanove rasprave, nego da su posrijedi dva odlomka prijepisa cjelovite *Rasprave o bitima*.

DE HERMANNI DALMATAE *DE ESSENTIIS* IN FOLIIS A COLKERO
NUPERRIME REPERTIS*Summarium*

Hermannus Dalmata *De essentiis* tractatum anno 1143. Biternis perfecerat. folia a Colkero nuper reperta comprehendunt quintam fere partem textus tractatus, qui nobis his foliis nondum repertis notus erat tantum modo e tribus codicibus mediaevalibus, Neapolitano 12. saeculi, Londiniensi 14. saeculi, Oxoniensi 1423. anni. quibus tribus codicibus etiam editores qui adhuc fuerunt utebantur. criticam textus Hermanni tractatus dictis foliis repertis non nihil propectam esse vel luce clarius patet. foliorum e litteris manu scriptis concludere poteris manu scriptum pertinere ad ipsum medium duodecimum saeculum nec non esse Neapolitano quoque codice vetustius. praeterea, quamquam oratio scriptoris huius exemplaris maxima cognatione cum Neapolitano codice coniuncta est, emendatis scriptionibus hunc codicem superavit. ad ultimum: scriptor consentiebat cum Colkero eius repertum non esse summarium Hermanni tractatus, sed duo fragmenta integri exemplaris *De essentiis* tractatus.